

Проблема попередження шкідливих звичок у школярів у психолого-педагогічній літературі

У статті розглянуто проблему попередження шкідливих звичок у школярів засобами психолого-педагогічної літератури, проведено аналіз низки літературних джерел, що дозволило дійти висновків: проблема попередження пияцтва і алкоголізму у школярів гостро актуальна і вимагає оперативних та конкретних заходів щодо її вирішення, підтверджена несумісність вживання алкоголю з активними заняттями фізичною культурою і спортом, вказані форми та методи роботи з профілактики шкідливих звичок.

Ключові слова: шкідливі звички, алкоголізм, здоровий спосіб життя, наркоманія, профілактика.

В статті рассмотрена проблема предупреждения вредных привычек у школьников средствами психолого-педагогической литературы, проведен анализ ряда литературных источников, что позволило сделать ряд выводов: проблема предупреждения пьянства и алкоголизма у школьников остро актуальна и требует оперативных и конкретных мероприятий по ее решению, подтверждена несовместимость употребления алкоголя с активными занятиями физической культурой и спортом, указаны формы и методы работы по профилактике вредных привычек.

Ключевые слова: вредные привычки, алкоголизм, здоровый образ жизни, наркомания, профилактика.

Актуальність. Попередження шкідливих звичок в учнів – важливий напрям виховно-профілактичної роботи загально-освітніх шкіл, що здійснюється в нерозривному зв'язку з розумовим, трудовим, фізичним і моральним вихованням. У процесі цієї роботи формується гармонійно розвинена особистість, виховуються у школярів моральні норми, прищеплюються загальнолюдські цінності, уміння вести здоровий спосіб життя. Проте, у зв'язку з об'єктивними обставинами, частина учнів підліткового віку з відхиленнями у поведінці часто самоусувається від різних виховно-профілактичних заходів і, отже, потрапляє в педагогічно неорганізоване середовище, яке приводить підлітків до різноманітних неконтрольованих вчинків та зрештою до формування шкідливих звичок, пияцтва і алкоголізму.

Формулювання цілей роботи

Мета – дослідити питання попередження шкідливих звичок у школярів засобами психолого-педагогічної літератури.

Відповідно до мети ставилися такі *завдання*:

1. Вивчити проблему пияцтва і алкоголізму школярів у загальноосвітніх навчальних закладах.

2. Теоретично обґрунтувати несумісність вживання алкоголю з активними заняттями фізичною культурою і спортом та дослідити методи роботи з попередження і викорінення шкідливих звичок.

Методи дослідження. Під час вирішення встановлених завдань використовували комплекс таких взаємопов'язаних методів:

- теоретичних – аналіз, систематизацію й узагальнення наукових літературних джерел, документальних матеріалів;
- педагогічних – спостереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз літературних джерел свідчить, що профілактика таких шкідливих явищ у молоді, як пияцтво й алкоголізм завжди викликала підвищений інтерес учених і дослідників, психологів і педагогів, медиків і юристів. Незважаючи на віддаленість у часі публікацій І.П. Павлова, В.М. Бехтерева, Н.Е. Веденського, К.Д. Ушинського, П.Ф. Лесгафта, С.Т. Шацького, Л.С. Вигоцького та ін., у них міститься багато істотних висновків висновків, які всебічно висвітлюють проблему залучення молоді до спиртних напоїв. Зокрема, В.М. Бехтерев відзначав, що алкоголізація “не тільки губить сили нинішнього покоління, але і обрушується всім своїм тягарем на майбутні покоління” [4, с. 94], що веде до прихованої деградації населення.

Фізіологічну основу формування звичок розкрив І.П. Павлов. Він підкреслював, що звички формуються за механізмом умовних рефлексів. У своїй множині вони “надзвичайно ускладнюють, стоншують і уточнюють співвідношення між зовнішнім світом і організмом... На них засновані наші звички, виховання, дисципліна” [22, с.415]. Звідси витікає важлива роль звички у вихованні гармонійно розвиненої особистості, формування її поглядів і переконань, навичок і умінь. К.Д. Ушинський відзначав, що “виховання, яке враховує важливість звичок і навичок, будуючи на них свою будівлю, буде його міцно” [26, с.385].

Виховання підростаючого покоління, формування здорового способу життя та профілактика шкідливих звичок у підлітків і молоді посідає найвищий щабель у системі таких категорій

людського буття, як інтереси й ідеали, гармонія, краса, значення і щастя життя, творча праця, програма і ритм життєдіяльності [7]. І це закономірно – хороше здоров'я є найбільшим соціальним благом, що задовольняє життєві потреби людини. Здоровий спосіб життя – основа основ, на базі якої ґрунтується вся повнота і інтенсивність багатоманітної життєдіяльності людини. Від його розвитку і якісних характеристик залежить повноцінне життя, високий потенціал фізичної, психічної і розумової працездатності особистості.

Питанням взаємозв'язку шкідливих звичок і прояву психічного дискомфорту учнів приділяють увагу В.Ф.Матвеев і А.Л.Гройсман. Аналізуючи причини порушення поведінки у підлітків, форми прояву порушення поведінки, автори підкреслюють, що боротьба зі шкідливими звичками та їх профілактика – сумісна справа лікарів і педагогів. Вони звертають увагу вихователів на деякі специфічні методи корекції поведінки учнів, що включають педагогічні, медичні форми дії, а також вплив сім'ї. Обґрунтовано це деякими причинами. По-перше, не знаючи медико-психологічних аспектів проблеми, вчителі пізно звертають увагу лікарів на проблемних учнів. В основному, це відбувається, коли пристрасть до алкоголю і неправильна поведінка набувають хворобливого характеру, що, природно, пригнічує ефективність медико-корегуючих дій. Автори підкреслюють, що шкідливі звички за своєю сутністю різноманітні і мають тенденцію до зміни. Їх зовнішні прояви мають свої особливості в період вікових криз. Це часто випускають з уваги, що призводить до слабкої результативності виховного процесу [19].

На підготовку вчителів до роботи з попередження і подолання педагогічної занедбаності школярів звертає увагу О.С.Богданова і С.В.Черенкова [6]. Вони підкреслюють, що обов'язковою умовою їх підготовки є формування науково-обґрунтованих уявлень про характер відхилень, які виникають у моральному розвитку учнів, і про можливі шляхи їх подолання. Науковий підхід до визначення чинників ризику підвищує рівень теоретичної підготовки педагога, сприяє формуванню правильних поглядів на цілу низку соціально-психологічних і педагогічних явищ, і, що найголовніше, значно полегшує рішення низки виховних завдань.

А.С. Белкін та ін. відзначають, що аналіз виховної роботи, яка проводиться класними керівниками, дає підстави зробити висновки, що найдієвішим впливом на учня є бесіда. Проте її ефективність у старших класах різко падає. Подібне явище цілком з'ясовне з психолого-педагогічної точки зору, оскільки роль

вербальної дії на особистість учня слабшає у міру їх віку, становлення їх особистості та соціально значущих якостей [3].

Аналізуючи механізми спиртної дії на організм і психіку молодої людини, а також характеризуючи наслідки, до яких призводить алкоголізація, В.А. Татенко, Т.М. Тітаренко та ін. підкреслюють, що важливо вчасно розпізнати факт залучення школярів до вживання спиртного, добитися переорієнтації їх установок по відношенню до алкоголю, виробити стійкий імунітет до різних негативних явищ. Автори відзначають, що при загостренні протиріч у поведінці учня нерідко з'являється захисна "реакція опору": пропускаються заняття, учень тікає з дому, випадає з системи суспільного виховання. Розглядаючи причини такої поведінки, дослідники загострюють увагу вихователів на тому, що такий безпритульний неповнолітній, як правило, знаходить притулок в якому-небудь підвалі, в компанії "неформалів", які у низці випадків відрізняються негативною спрямованістю. Тому дуже важливо оцінити вже існуючі і вчасно розпізнати нові відхилення в поведінці школярів, і на основі наявних наукових даних і практичного досвіду вести ефективну профілактичну роботу з їх запобігання, виховувати особистість, яка активно протистоїть антисоціальним проявам [24].

Г.І. Вохмянін порушує питання про необхідність цілеспрямованого виховного впливу батьків на дітей. Він зазначає, що через неправильне виховання, дефіцит батьківської уваги, відсутність інтересу батьків до дитячих проблем, учні стають на шлях різних зловживань. Велике значення має для школярів особистий приклад рідних і близьких. Діти можуть успадкувати не тільки професію батька або матері, але і все, чим наповнена атмосфера спілкування і життя в сім'ї, зокрема сталі моральні цінності [10].

Розглядаючи педагогічний аспект проблеми, К.Р. Ісмагілов, І.Б. Закіров, В.Ф.Матвеев вказують на дефіцит виховання в сім'ї як одну з основних причин раннього залучення дітей і підлітків до вживання спиртних напоїв. Ризик "ковзання неповнолітніх по похилій площині" збільшується при елементарному незнанні або небажанні враховувати особливості підліткового віку, емоційної сфери і поведінкової реакції школярів за несприятливих умов мікросередовища. Зокрема, В.Ф.Матвеев відзначає, що соціальна деградація сім'ї, пияцтво, статева розбещеність, неважливість до елементарних потреб і запитів, фізичні заходи покарання, несправедливість заборон і покарань – все це довго і негативно домінує в переживаннях старшого підлітка, сприймається як загальна несправедливість, особиста образа і озлоблює його.

Наслідком цього може бути своєрідний протест, що виражається в залученні до негативних явищ суспільства. Аналізуючи відхилення в поведінці підлітків, учений акцентує увагу і на спадковості, обтяженій нервово-психічними розладами як важливій причині залучення до вживання наркотичних речовин [12].

Водночас, вживання спиртних напоїв тісно пов'язано з такими типовими формами поведінки в старшому підлітковому віці, як реакція емансипації і реакція групування з однолітками. На груповий характер підліткової алкоголізації вказує А.Е. Лічко [17]. Вказуючи на сімейну дезадаптацію, він описує типи неправильного виховання, акцентуючи увагу на тих з них, які так чи інакше сприяють залученню старших підлітків до вживання психоактивних речовин.

Деякі вчені розкривають основні типи підліткових груп залежно від їх структури, спрямованості, відношення до традиційних цінностей суспільства. Особливу увагу вони приділяють психологічним особливостям підліткового віку, а також чинникам, що сприяють розвитку підліткової алкоголізації. Автори вважають, що важливою ланкою в її становленні є “підліткова субкультура”, яка об'єднує специфічні цінності і орієнтири підліткових груп.

Своєрідно до проблеми ранньої алкоголізації підходять Ц.А.Короленко і В.Ю.Завялов [14]. На прикладах різних країн вони аналізують загальні соціально-психологічні і соціально-культурні механізми розвитку залежності від алкоголю. Авторами виділяються етапи становлення і форми залучення до спиртних напоїв, рекомендуються нові напрями їх профілактики та лікування. Розглядаючи “особистий (людський) чинник” виникнення шкідливих звичок, Ц.П.Короленко і В.Ю.Завялов синтезують два самостійних напрями його дослідження: перший – аналіз алкоголізму як суспільного явища, психосоціальної патології, вивчення загальних медичних і психологічних механізмів формування залежності від алкоголю; другий – “погляд зсередини особистості”, дослідження індивідуально-психологічних механізмів захворювання. Алкогольна проблема розглядається авторами як гальмування розвитку особистості. На їх думку, алкоголь, як й інші психоактивні речовини, необхідно послідовно витіснити із сфер спілкування, в яких формується особистість школяра.

Особливу увагу науковці приділяють психологічним особливостям підліткового віку, побудові навчально-виховного процесу з урахуванням особливостей, що сприяє позитивному

розвитку особистості підлітка. Ними обґрунтована необхідність зміни навчально-виховного процесу в школі, розроблені шляхи розвитку діалогу вихователя з учнем, аналізується спілкування вчителя і школярів, розроблені приклади типових помилок у сімейному вихованні, надано педагогічні рекомендації з їх подолання. Особлива увага приділяється соціально-психологічним аспектам алкоголізації, впливу психоактивних речовин на підлітка і його поведінку, розкривається характер підлітка і схильність до алкоголю, аналізуються мотиви і причини залучення учнів до спиртного, психічні і соматичні розлади при епізодичному і систематичному вживанні алкоголю. У книзі також наведено чинники, що впливають на виникнення у підлітка ранньої алкоголізації і споживання інших психоактивних речовин.

Деякі зарубіжні вчені також підкреслюють важливість особистих якостей і їх вплив на психологічну підготовку дитини до життєвих труднощів, вказуючи на невміння дітей і нездатність долати їх шляхом активних дій. Особливу заклопотаність викликає тенденція відходу частини молодих людей від рішення виникаючих проблем, розрив між спонуканими діями. Зокрема, Х.Холькен вважає, “дезадаптацію” до життєвих умов дитини свого роду відхиленнями в психологічному розвитку. “Адапована” особистість, відзначає він, успішно справляється з різними стресовими ситуаціями, використовуючи свій “енергетичний потенціал”. Такі підлітки і юнаки, звичайно, не вдаються для вирішення конфліктів і подолання труднощів до психоактивних речовин, здатних викликати ейфорію. Звідси, робить висновок автор, важливість виховання у підростаючого покоління активного сприйняття правильної оцінки і готовності до рішучих дій з подолання виниклої стресової ситуації.

Ю.Армстронг і Р.Енес, аналізуючи особистісні характеристики й фактичні дані, дійшли висновків, що хворий на алкоголізм – інфантильна, слабка особистість, для якої в період розвитку були характерні нестійкість до життєвих труднощів, схильність до депресій, психічна неврівноваженість. На їх думку, коріння алкоголізму слід шукати в патології різних типів особистості, недостатньо адаптованих можливостей, зниження етичного контролю і втраті стійких життєвих інтересів. Тільки у песимістів спиртне може виконувати роль своєрідного допінгу, що полегшує соціальні контакти або знімає деякі характерологічні недоліки.

Матеріали спеціальних досліджень низки авторів [9; 11] показали, що формування шкідливих звичок у підлітків і юнаків

з інфантильними, песимістичними рисами вдачі відбувається при дії, принаймні, трьох основних чинників: відхилення в психічному розвитку, порушень статевого дозрівання в пубертатний період і негативного мікросередовища. Проте деякі автори [8; 16] вважають, що патологічний потяг до спиртного може розвинутися у будь-якої, зокрема, абсолютно здорової особистості, якщо алкоголь вживається тривало і у великій кількості.

На величезну роль фізичного виховання у викорінюванні пияцтва і алкоголізму вказує А.Бальсевич: “Систематична активність, високий рівень фізичної і духовної культури створюють такий моральний настрій, при якому вживання спиртного стає справді протиприродним, “фізично” неприйнятним. Матеріальною основою подібної особистої установки служить, як показують дослідження, особливий фізіологічний статус організму людини, яка веде здоровий спосіб життя, наповнений постійною фізичною активністю” [2, с.55].

Великого значення заняттям фізичною культурою в попередженні шкідливих звичок надає В.П.Некрасов. Він відзначає: “Для того, щоб відмовитися від пияцтва, а точніше для того, щоб навіть не починати, треба виховувати в собі фізичну культуру... Можна сміливо стверджувати, що потяг до спиртного буде різко зменшуватися, якщо почне зростати фізична культура кожної людини” [20, с.37].

Також висвітлює питання фізичного виховання підлітків, організації їх здорового побуту і активного дозвілля, ознайомлює з деякими напрямками позашкільних занять фізичною культурою А.А.Пермяков [23]. Разом з дослідженням впливу фізичних вправ на організм, що зростає, автор розказує згубну дію алкоголю на різні органи і системи. Пропонує мінімум знань для підлітків з правильної організації активних систематичних самостійних занять фізичними вправами за місцем проживання. Звертає увагу батьків та дорослих на роль прикладу для наслідування і незайнятості підлітків у вільний час. Важливе місце в попередженні пияцтва і алкоголізму у дітей А.А.Пермяков відводить сім'ї, антинаркотичній освіті батьків та їх дітей. Альтернативній незайнятості учнів у позаурочний час автор висуває захоплення фізичною культурою і спортом. На його думку, дуже корисним є спільне сімейне проведення дозвілля, заповнене активними формами занять: походами, спортивними і рухливими іграми, працею на присадибній ділянці, дачі і т.п. Таке дозвілля сприяє збереженню здорового способу життя в сім'ї, не пов'язаного з вживанням спиртних напоїв.

Розкриваючи проблему профілактики пияцтва і алкоголізму, Д.Н.Лоранський і В.С.Лук'янов [18] вказують на несумісність його з вихованням фізично міцного молодого покоління, культивуванням здорового способу життя. Автори виділяють декілька традиційних аспектів пияцтва: етичний, біологічний, психологічний, гігієнічний, естетичний, економічний. Пропонують боротьбу з вживанням спиртних напоїв проводити в трьох напрямках: постійна виховна робота, що переконує молодь у небезпечних наслідках вживання алкоголю; проведення адміністративних заходів, мета яких – обмежити споживання шкідливих речовин у суспільних місцях, особливо серед дітей і підлітків; переконати в шкідливості пияцтва й інших зловживань; вказати на тих, хто позбавився шкідливої звички, ставлячи їх у приклад іншим. В основі активного творчого довголіття автори бачать фізичну культуру, спорт, працю, активний відпочинок, повноцінне харчування, міцний шлюб, культуру сімейних стоснків, а також абсолютне неприйняття шкідливих звичок.

Рекомендації розробили батькам з попередження виникнення у дітей небезпечних захворювань такі вчені, як А.П. Лаптев і В.В. Горбунов [15]. Не можна забувати, – відзначають вони, – що ті, кого ми сьогодні називаємо злісними алкоголіками, вчора теж були дітьми. Якщо вони зараз стали такими – винні в цьому дорослі, які вчасно не зупинили їх на шляху до чарки. Автори наводять переконливі цифрові дані, методи викорінювання шкідливих звичок, приклади і наслідки різних зловживань. Акцентують увагу на тому, що ефективність роботи з попередження і викорінювання пияцтва у дітей багато в чому залежить від урахування таких чинників: віку, темпераменту, рівня фізичного розвитку, умов життя, клімату, наявності спортивних клубів, секцій, гуртків за інтересами за місцем проживання і т.п. Пропонують практичні поради щодо організації і проведення занять фізичною культурою та спортом всією сім'єю.

Розкриваючи роль школи як центру антиалкогольного виховання учнів, науковці [1] відзначають, що основним чинником попередження первинного споживання алкоголю і підвищення антиалкогольної активності виступає педагогічне формування тверезого способу життя. У пропагандистській і профілактичній роботі з попередження пияцтва і алкоголізму серед школярів особливого значення набуває професійна компетентність педагога. Розкриваючи методику цілеспрямованого формування антиалкогольних поглядів і відчуттів, стійких переконань у перевагах тверезого способу життя, автори пропонують змістовний матеріал

з протиалкогольного виховання учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів освіти. У роботі також порушується питання застосування засобів фізичної культури в режимі дня школи. На думку авторів, правильно організований режим – важлива ланка у формуванні в учнів переконання у тому, що саме фізичні вправи, а не алкоголь, здатні посилити позитивні емоційні переживання фізичного розвитку, пов'язані із задоволенням особистих потреб.

Шляхи вдосконалення профілактики правопорушень важко-виховуваних підлітків у процесі суспільно корисної праці, де основну увагу надають організації госпрозрахункової діяльності та розвитку їх самоврядування як головних умов попередження девіантної поведінки, досліджував А.Н.Білінський [5]. Особливий інтерес викликають одержані дані про важливість для підлітків різних видів діяльності. Найцікавішою для них є фізкультурно-спортивна діяльність. Найвищий рейтинг у підлітків займає спорт і праця. Причому бажання працювати виявили більшість важких підлітків. Це автор пояснює тим, що їх вдосконалення в інших видах суспільно корисної діяльності утруднене через недостатній інтелектуальний, естетичний і пізнавальний розвиток.

Психолого-педагогічна методика позбавлення від наркогенних звичок, ніотинової і алкогольної залежності Санкт-Петербурзького вченого Г.А.Щичка, адаптована до роботи з підлітками, розкрита в посібнику В.М.Оржеховської, Н.П.Бурмака [21]. Змістовна частина даної методики розроблена за трьома напрямками: зняття у підлітків програми на споживання шкідливих наркотичних речовин – нікотину і алкоголю; закладення нової, протиніотинової і протиалкогольної програми, зміцнення морального і фізичного здоров'я неповнолітніх. Зняття програми включає завдання: озброєння учнів знаннями про негативну дію спиртних напоїв на людину з точки зору: загальнобіологічної – розкривати дію алкоголю і нікотину на організм людини, його органи і системи; генетичної – пояснювати, як алкоголь впливає на спадковість організму, потомство; медичної – пояснювати шкідливі наслідки дії алкоголю на здоров'я людини, на тривалість його життя; соціологічної – розкривати негативний вплив алкоголю на виробничу діяльність людини, якість праці, на сімейні стосунки, виховання дітей, вплив алкоголю на зростання травматизму, злочинності та ін.

А.Л. Турчак [27] зазначає, що "...при формуванні імунітету до вживання спиртних напоїв в учнів старшого підліткового віку провідну роль слід відводити вихованню соціально значущих мотивів фізкультурно-спортивної діяльності і оволодінню

системою знань про здоровий спосіб життя, алкоголь та його вплив на організм, що зростає. Формування відбувається найбільш успішно за умови засвоєння школярами тверезих установок і виробленню уміння приймати правильне рішення в обставинах, що змушують до вживання спиртних напоїв...”

Виходячи зі свого досвіду роботи, К.Р. Ісмагілов [13] також відзначає, що протистояти схильності шкідливим звичкам можна шляхом залучення підлітків до практичної діяльності, яка забезпечує йому високий позитивний статус, відповідає його інтересам і добровільно прийнята ним. Теоретично обґрунтувавши і експериментально перевірявши комплекс педагогічних умов використання засобів фізичної культури і спорту в педагогічній профілактиці вживання спиртних напоїв студентами профтехучилищ, К.Р. Ісмагілов дійшов висновку, що фізичні вправи є важливим засобом підвищення ефективності боротьби з пияцтвом і алкоголізмом молодих людей. Він також розробив методику поетапної реалізації засобів фізичної культури і спорту у формуванні негативного відношення до алкоголю, довів можливість цілеспрямованого використання засобів фізичного виховання в ефективності профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити такі **висновки**: проблема попередження пияцтва і алкоголізму у школярів гостро актуальна, й вимагає оперативних та конкретних заходів з її рішення; автори дають визначення шкідливих звичок, розкривають зміст, форми і методи роботи з їх попередження і викорінення, вказують засоби профілактики, аналізують статичний матеріал з різних точок зору, проте до рішення проблеми підходять односторонньо; у деяких дослідженнях згадується про шкідливий вплив психоактивних речовин на організм молодої людини або спортсмена, про несумісність вживання алкоголю з активними заняттями фізичною культурою і спортом; кількість досліджень і публікацій, що зачіпають педагогічні умови підвищення ефективності профілактики шкідливих звичок засобами фізичної культури поодинокі; повністю не розкриті питання попередження вживання спиртних напоїв учнями загальноосвітньої школи засобами фізичного виховання; немає спеціальних досліджень з вивчення психолого-педагогічних умов підвищення ефективності роботи з попередження пияцтва і алкоголізму у старших підлітків засобами фізичної культури; відсутні методичні рекомендації практичним працівникам з використання засобів фізичної культури в попередженні вживання алкоголю учнями.

Список використаних джерел

1. Антиалкогольное воспитание учащихся средних учебных заведений: Метод. пособие // [сост. В.Н.Ласточкин, А.Н.Якушев]. – Москва, 1987. – С. 5.
2. Бальсевич В. Спортивный вектор здорового образа жизни / В.Бальсевич. – 1985. – С. 55–67.
3. Белкин А.С. Совершенствование работы с педагогически запущенными детьми / Белкин А.С., Бродский Ю.С., Матюнин В.Г. // Сов. педагогика. – № 6. – 1987. – С. 34–38.
4. Бехтерев В.М. Вопросы алкоголизма и меры борьбы с его развитием // “Речь, сказанная при открытии эксперим. клин. ин-та по изучен. алкогол. при Психо-нейрол. ин-те (6 мая 1912 года) . – СПб, 1912. – 28 с.
5. Билинский А.Н. Хозрасчетная деятельность трудново-спитгуемых подростков как средство профилактики правонарушений: автореф. дис. на соиск. науч. степени кандидата пед. наук: спец. 13.00.04. “Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры” / А.Н. Би-линский. – Киев, 1992. – 174 с.
6. Богданова О.С. Нравственное воспитание старшеклассников: Кн. для учителей / О.С. Богданова, С.В. Чер-ренкова. – М.: Просвещение, 1988. – 206 с.
7. Болдарев Н.И. Нравственное воспитание школьников. Вопросы теории / Н.И. Болдарев. – М.: Педагогика, 1979. – 224 с.
8. Болотова З.М. О распространении алкоголизма среди населения / Болотова З.М., Толстая Н.С. // Поражение медиальных и базальных отделов головного мозга. Организация специальных видов психоневрологической помощи. – Киев, 1971. – С. 111–112.
9. Вандыш-Бубко В.В. Сравнительная характеристика психопатоподобных состояний раннего резидуально-органического генезиса, осложненных и неосложненных алкоголизмом в подростковом возрасте (судебно-психо-логический аспект): автореф. дис. на соиск. науч. степени кандидата мед. наук : спец. 14.03.03 “Нормальная физиология” / В.В. Вандыш-Бубко. – М., 1979. – 21 с.
10. Вохмянин И.Г. Не подлежит оправданию / И.Г. Вохмя-нин. – М.: Педагогика, 1986. – 128 с.
11. Ермаков В.Д. Криминологическая характеристика условий семейного воспитания и социально-правовые

- аспекты совершенствования ранней профилактики правонарушений несовершеннолетних: Дис. ... канд. юрид. наук / В.Д. Ермаков. – М., 1977. – 254 с.
12. Закиров И.Б. Педагогические основы и методика работы с “трудными” подростками: Учеб. пособие / И.Б. Закиров. – Казань: Каз. гос. пед. ин-т, 1981. – 95 с.
 13. Исмагилов К.Р. Педагогические условия повышения эффективности профилактики вредных привычек учащихся профтехучилищ средствами физической культуры и спорта: автореф. дис. на соиск. науч. степени кандидата пед. наук: спец. 13.00.04. “Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры” / К.Р. Исмагилов. – Казань, 1989. – 22 с.
 14. Короленко Ц.П. Личность и алкоголь / Ц.П. Короленко, В.Ю. Завьялов. – Новосибирск: Наука, 1987. – 168 с.
 15. Лаптев А.П. Коварные разрушители здоровья / А.П. Лаптев, В.В. Горбунов. – М.: Сов. спорт, 1990. – 45 с.
 16. Лифшиц С.М. Социальные и клинические проблемы алкоголизма / С.М. Лифшиц, В.А. Яворский. – Киев: Здоровье, 1975. – 127 с.
 17. Личко А.Е. Психопатии и акцентуация характера у подростков / А.Е. Личко. – Л.: Медицина, 1977. – 208 с.
 18. Лоранский Д.Н. Азбука здоровья: Кн. для молодежи / Д.Н. Лоранский, В.С. Лукьянов. – М.: Профиздат, 1990. – 176 с.
 19. Матвеев В.Ф. Профилактика вредных привычек школьников: кн. для учителя / В.Ф. Матвеев, А.Л. Гройсман. – М.: Просвещение, 1987. – 96 с.
 20. Некрасов В.П. Физическая культура против пьянства / В.П. Некрасов // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 9. – С. 37–39.
 21. Оржеховская В.М. Избавление учащихся от наркогенных привычек / В.М. Оржеховская, Н.П. Бурмака // [под ред. В.М. Оржеховской]. – Киев: Пресса Украины, 1992. – 304 с.
 22. Павлов И.П. Полное собр. соч. / И.П. Павлов. – М.: Изд-во АНП СССР, 1951. – Т. 4. – С. 415.
 23. Пермяков А.А. Внешкольное физическое воспитание подростков / А.А. Пермяков. – Киев: Рад. школа, 1989. – 152 с.
 24. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся (Психолого-педагогический аспект): Пособие

- для учителя / [под ред. В.А. Татенко, Т.М. Титаренко]. – Киев: Рад. школа, 1989. – 128 с.
25. Турчак А.Л. Попередження шкідливих звичок у старших підлітків засобами фізичної культури: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Турчак Анатолій Леонідович. – Київ, 1993. – 157 с.
26. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания / К.Д. Ушинский. – Т. 8. – С. 385, 391.
27. Чекалина А.А. Гендерная психология: Учеб. пособие / А.А. Чекалина. – М.: Ось – 89, 2006. – 256 с.
28. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб: Питер; М.: Смысл, 2003. – 2-е изд. – 860 с.

In the article the problem of warning of harmful habits is considered for schoolboys by facilities of psychology-pedagogical literature, the analysis of researches of present literature is conducted, that allowed to come to the conclusions: problem of warning of drunkenness and alcoholism for schoolboys sharply actually and requires operative and concrete measures on its decision, repugnance of the use of alcohol is confirmed with active engaged in a physical culture and sport, forms and methods of work are indicated on their prophylaxis.

Key words: harmful habits, alcoholism, healthy way of life, drug addiction, prophylaxis.

Отримано: 30.12.2009

УДК 159. 922. 27 – 053. 67

І.К. Зубіашвілі

Проблема економічної соціалізації в психології

У статті розглядається сутність процесу економічної соціалізації особистості, а також соціально-психологічна сутність грошей як засобу входження особистості у світ економіки.

Ключові слова: економічна соціалізація, гроші, особистість, світ економіки, соціально-психологічна сутність.

В статье рассматривается сущность процесса экономической социализации, а также социально-психологическая сущность денег как средства вхождения личности в мир экономики.